

Anton Ignaz Melling (1763–1831) en zijn *'Voyage pittoresque aux Pays du Nord'*

In 1983 verwierf het Rijksprentenkabinet een elftal schetsen van stadsgezichten die in 1812–'13 in Nederland en Noord-Duitsland gemaakt zijn door de Franse tekenaar en architect A. I. Melling, op wie in Nederland nog niet zozeer de aandacht gevallen was. Toch is het Fries Museum sinds 1935 in het bezit van een grote gouache voorstellende een gezicht op Leeuwarden vanuit het noorden. Deze tekening is gesigneerd: Melling 1812 (afb. 1). De tekenaar moet bovenin de molen, die toen nog op het Hoeksterbolwerk stond, geklommen zijn om een panoramisch uitzicht over de stad te krijgen met in het verschieft de torens van de dorpskerken ten zuiden van Leeuwarden. Deze gouache, tot voor kort het enige werk van Melling in een Nederlandse verzameling, vormde het uitgangspunt voor een onderzoek om meer werk van Melling op het spoor te komen. Nagler¹ noemt gezichten op: de Vijverberg in Den Haag, de steden Arnhem, Zwolle, Kampen en Leeuwarden, het park en paleis Het Loo en de Grote Markt in Middelburg.

Het Musée Marmottan in Parijs bezit twee gouaches van hetzelfde formaat als het gezicht op Leeuwarden, respectievelijk van de Grote Markt in Middelburg (afb. 2) en het Havenrak te Broek in Waterland, het laatste in het museum zelf gehouden voor een gezicht op Zwolle.

Paul Marmottan, de stichter van het museum, had ze in bezit gehad, evenals twee andere.

Volgens de catalogus van het Musée Marmottan (1934) had hij ze in 1890 gekocht van de heer Chenut de Thuët. De twee andere deed hij cadeau aan het Musée des Beaux-Arts in Valenciennes. Hier betreft het een gezicht op Kampen, en, naar later zou blijken, een gezicht op Hamburg van de kant van Altona. Ook hier kloppen de toeschrijvingen van het museum zelf niet: in de catalogus staan ze te boek als resp. Zwolle en Ville de Hollande (Middelburg?). Alle vier de bladen – de herkomst van het gezicht op Leeuwarden is niet bekend – zouden afkomstig zijn uit het bezit van Hortense de Beauharnais, de echtgenote van Koning Lodewijk van Holland. Aanvankelijk dacht ik daarom aan een koninklijke opdracht.

Melling

Anton Ignaz Melling (afb. 3) werd geboren in Karlsruhe op 26 april 1763. Hij overleed in Parijs op 25 augustus 1831. De familie kwam uit Lotharingen en was dus Frans, maar vader Christoph was als beeldhouwer in dienst getreden van markgraaf Karl Friedrich van Baden-Durlach, die het werk van zijn voorganger, namelijk de bouw van de stad Karlsruhe, voortzette en daarvoor over architecten en beeldhouwers moest beschikken. Zijn opleiding kreeg Melling van zijn oom Joseph, schilder, leerling van Carle van Loo. Joseph Melling had sinds 1776 een particuliere tekenschool in Straatsburg².

Afb. 1. A. I. Melling, *Gezicht op Leeuwarden met de Hoeksterpoort, vanaf de oostkant gezien*. Ges. en ged. r.o. Melling 1812. Gouache 630 × 960 mm. Coll. Fries Museum, Leeuwarden.

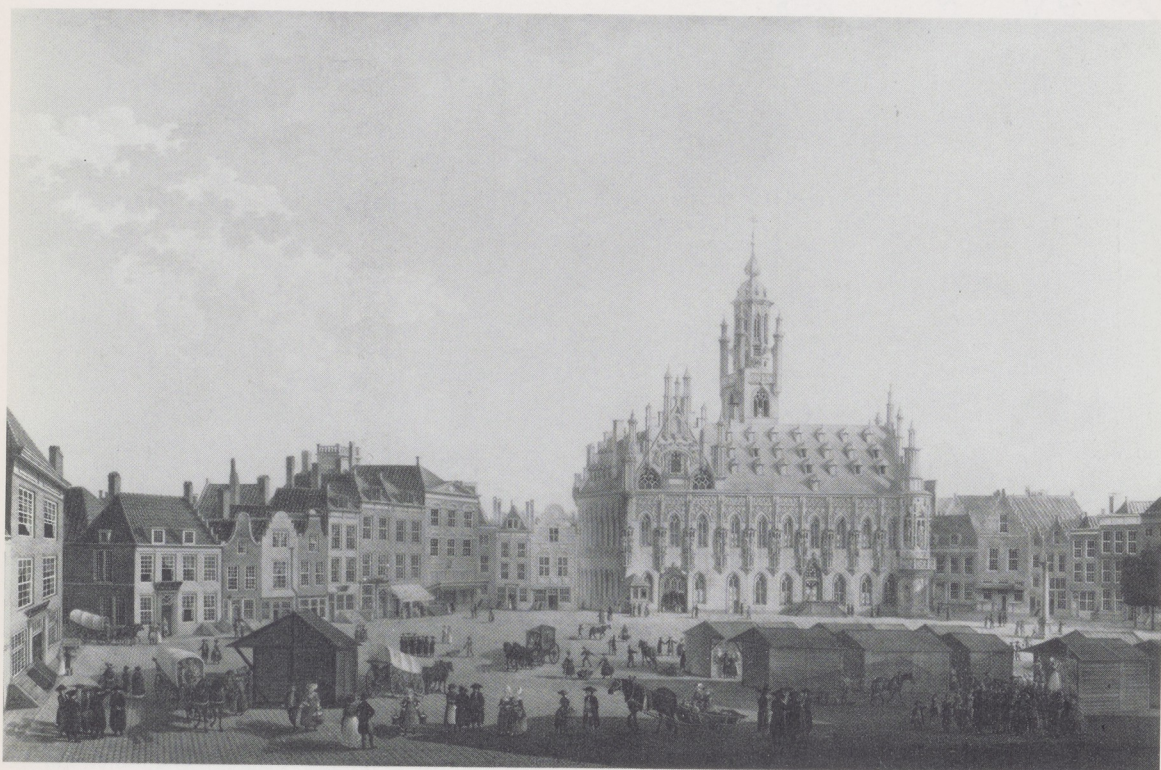
In 1782, dus op negentienjarige leeftijd, ging Anton Ignaz Melling via Italië en Egypte naar Constantinopel. Daar had hij het geluk om door de Deense ambassadeur, de bankier baron Von Hübsch, die zelf een van de mooiste tuinen aan de Bosporus bezat, aanbevolen te worden als tuinarchitect aan de zuster van sultan Selim III, sultane Hadidgé. Melling wist zich in korte tijd een vooraanstaande positie aan het hof van de sultan en dat van diens zuster te verwerven, zozeer zelfs dat verscheidene reizigers uit die tijd schrijven dat zij alleen via Melling veel te zien hebben gekregen van de vorstelijke verblijven, meer dan normaal aan Europeanen was toegestaan. Nadat hij een conflict met het hoofd van de zwarte eunuchen had uitgevochten was zijn positie aan het hof van sultane Hadidgé bijna onaantastbaar. Sultan Selim III (1761–1808) staat bekend om zijn pogingen meer aansluiting te zoeken met het westen. Hij streefde naar hervormingen,

maar stuitte daarbij op een muur van conservatisme. Dit kostte hem in 1807 zijn positie en een jaar later het leven³.

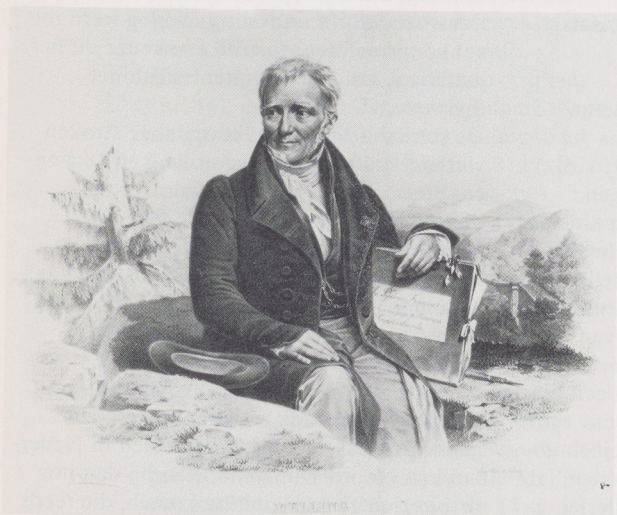
Selim was een geletterd man en in artistiek opzicht sterk gericht op Frankrijk dat voor hem, zoals Michael Levey het uitdrukt, het *exotische westen* was⁴. Melling kreeg de kans om voor Selim en diens zuster paleisinterieurs te verbouwen in Louis XVI-trant. Voor de sultane bouwde hij een nieuwe vleugel aan haar paleis (afb. 4). Door brand en modernisering is van dit alles helaas weinig bewaard gebleven.

Over de voortgang van zijn werk wisselde Melling regelmatig korte briefjes met sultane Hadidgé, in het Turks met Latijnse letters! Een aantal van deze brieven alsmede documenten met betrekking tot de publikatie van de *Voyage pittoresque de Constantinople* bevindt zich in een particuliere verzameling in Frankrijk.

Afb. 2. A. I. Melling, *De Markt te Middelburg. Ges. en ged. I.o. Melling 1812. Gouache 610 × 940 mm. Musée Marmottan, Parijs.*

Afb. 3 (onder). *Portret van A. I. Melling door Vignerou. Litho 398 × 541 mm. Uit: Voyage pittoresque dans les Pyrénées françaises (foto Teylers Museum).*

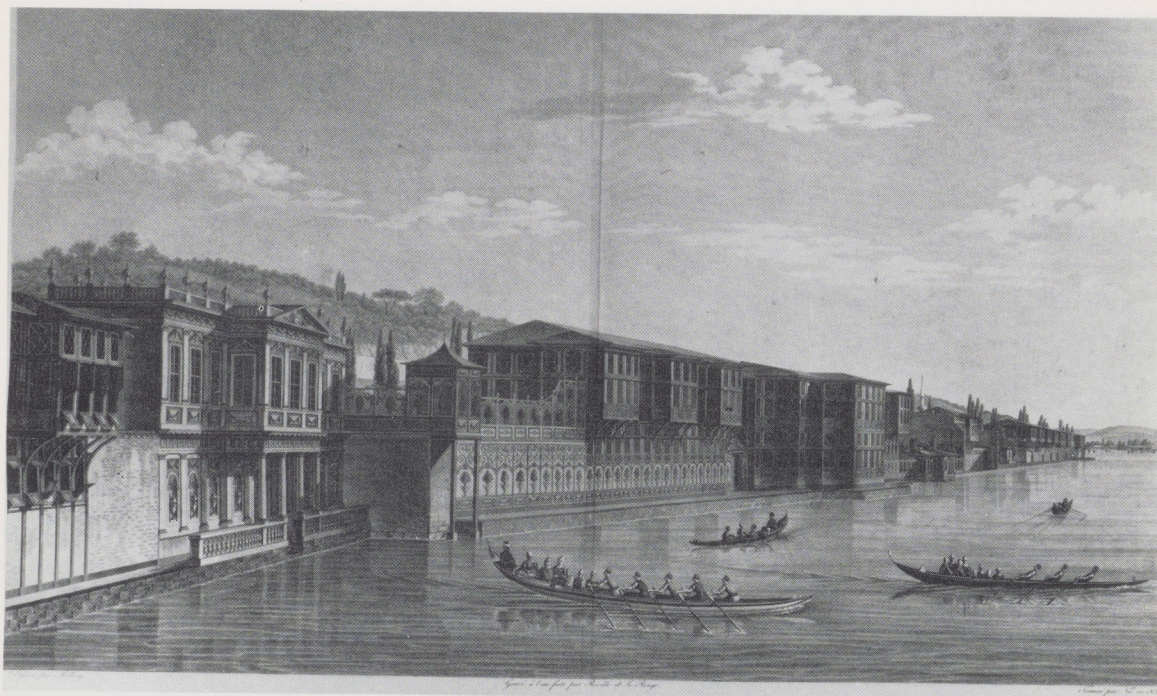

Constantinopel

Mellings bekendheid in Istanbul berust ook nu nog vooral op zijn publikatie van deze *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, waarvoor hij het materiaal verzameld had in de achttien jaar die hij in Constantinopel werkzaam was (1785–1803)⁵. Na de Napoleontische veldtocht in Egypte was de situatie voor de Fransen in Constantinopel ronduit miserabel. Velen waren gevangen gezet of hadden huisarrest; de ambassadeur Choiseul-Gouffier was naar Rusland gevlucht.

Pierre Ruffin, zaakgelastigde van Frankrijk, organiseerde in 1803 een grootscheepse reddingsoperatie, waarbij de Fransen naar Marseille gerepatrieerd werden. Hij was het ook, die Melling overhaalde om naar Parijs te gaan, waar deze met de meegekregen aanbevelingsbrieven en de grote populariteit, die de Oriënt op dat moment had gekregen een goede

Afb. 4. Jean-Baptiste Réville naar A. I. Melling, Het Paleis van Sultane Hadidgé. Gravure 397 × 685 mm. Uit: *Voyage pittoresque de Constantinople et les rives du Bosphore*. Het gebouw links werd door Melling ontworpen (foto Teylers Museum).

Afb. 5 (rechts). De reisroute van A. I. Melling in 1812/1813.

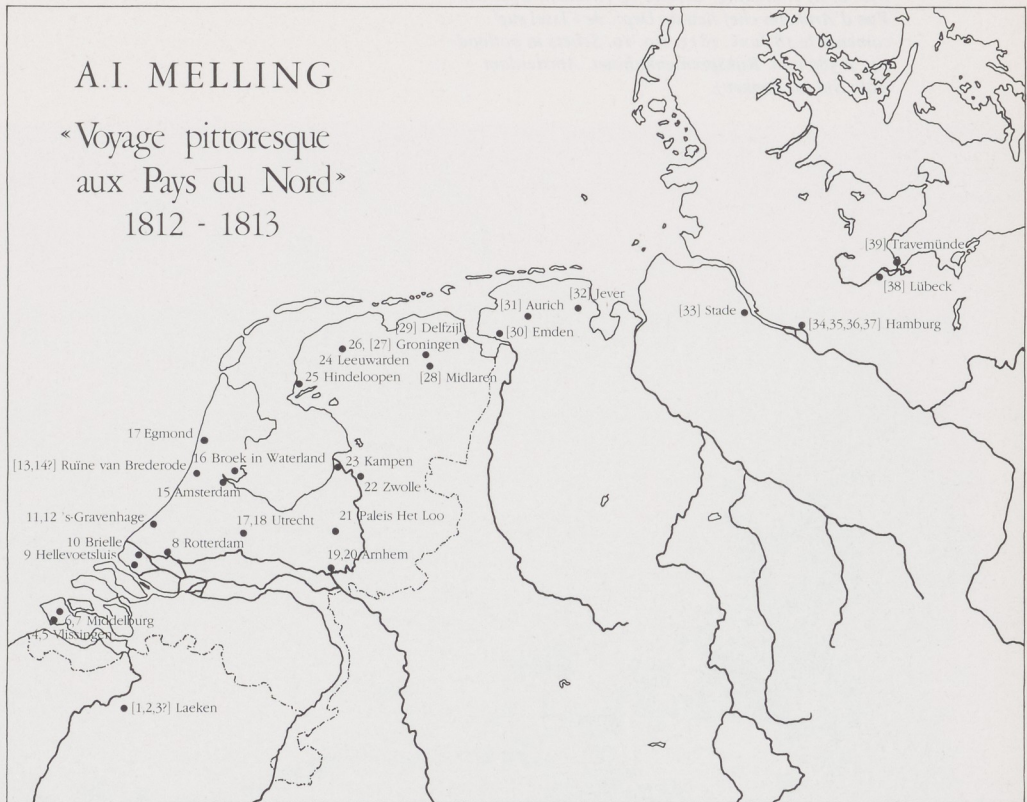
voedingsbodem vond voor zijn publikatie⁶. De *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore* is een boek van uitzonderlijk groot formaat (65 × 54 cm), dat in 48 platen een beeld geeft van Constantinopel en zijn omgeving. Als frontispice staat het portret van sultan Selim III afgebeeld, terwijl op het titelblad diens monogram of *tugra* in goud is afgedrukt. Het werk verscheen in dertien afleveringen, de eerste in 1805, en had al dadelijk succes bij het publiek. Eerst in 1819 was het geheel voltooid. Enerzijds past het werk van Melling in de traditie van de *Voyages pittoresques* uit de tweede helft van de 18de eeuw, waarvan de in 1782 verschenen *Voyage pittoresque de la Grèce* van graaf de Choiseul-Gouffier een beroemd voorbeeld is. Anderzijds onderscheidt Melling zich doordat hij zijn belangstelling niet alleen richt op oudheden, maar ook veel aandacht besteedt aan allerlei aspecten van het dagelijks leven.

Pays du Nord

In november 1983 maakte dr. J. W. Niemeijer,

directeur van het Rijksprentenkabinet, mij attent op een verzameling schetsen van Melling, die te koop was in een Parijse kunsthandel⁷. In onderling overleg werd tot aankoop besloten, waarbij een keuze uit het materiaal aan het Rijksprentenkabinet toekwam.

De schetsen zijn gemaakt op lange stroken van meestal bijna een meter lang en 18 à 20 cm breed. Het papier is gekadreed en daarop is met dun potlood de tekening aangebracht. In sommige gevallen zijn de kaderlijntjes, zowel horizontaal als vertikaal, genummerd. Dit blijken de gezichten te zijn, waarvan naderhand door Melling een uitgewerkte gouache is gemaakt. Een schematisch overzicht van het geheel wordt aan het eind van dit artikel gegeven. Het geheel omvat, nu nog, 32 gezichten in Nederland en Noord-Duitsland, waarbij dan nog drie gezichten in Hamburg komen, die reeds eerder in andere handen waren overgegaan. Tenminste zes nummers ontbreken nog uit de reeks schetsen. De gehele reeks moet op zijn minst 41 tekeningen omvat hebben.

In het begin van de serie zijn de bladen genummerd, terwijl voor de latere gezichten de reisroute zo voor de hand ligt, dat met gemak een itinerarium kan worden vastgesteld, van Vlissingen tot Travemünde (afb. 5). Slechts één schets, het gezicht op Arnhem (nr. 19), draagt een datum: 18 januari 1813; de gouaches van Middelburg, Kampen en Leeuwarden hebben het jaartal 1812 (afb. 6). In 1814 werden de volgende gouaches geëxposeerd op de Salon in Parijs: gezicht op de Vijverberg in Den Haag, de stad Arnhem, het park en paleis Het Loo met rechts het Oude Loo, de steden Zwolle, Kampen en Leeuwarden en de Grote Markt in Middelburg. De catalogus van deze Salon moet dus ook Naglers bron geweest zijn. Door de val van Napoleon en het verlies van de noordelijke tot het keizerrijk behorende gebieden had een boekuitgave, die Melling ongetwijfeld voor ogen stond, na 1814 evenwel voor een Frans publiek geen belang meer. Al het schetswerk bleef in portefeuille, totdat nazaten van Melling in 1983 besloten het van de hand te doen. Enkele lacunes in

het itinerarium kunnen nog opgevuld worden aan de hand van bladen uit een schetsboek van Mellings dochter Adèle. Zij, later bekend als de schilderes Adèle Clerget-Melling, tekende naar schetsen van haar vader de gezichten op de ruïne van Brederode, Broek in Waterland en het Oude Loo. Behalve Broek in Waterland en het Oude Loo zijn Mellings eigen schetsen nog niet teruggevonden.

Voor een integrale publikatie van Mellings reis naar het noorden ontbreken vooralsnog enkele elementen. Bij zijn panoramische tekentechniek maakte Melling gebruik van een soort groothoeklenseffect (afb. 7). Dit maakte het noodzakelijk de voorgronden, die bij de gouaches zeer natuurgetrouw zijn uitgevoerd, op afzonderlijke bladen te tekenen en bij de uitwerking er aan toe te voegen. Een aantal schetsen van figuren, dat behoorde bij de gezichten op Middelburg (afb. 8 en 9), Rotterdam, Leeuwarden en Hindeloopen (afb. 10) was terug te vinden. Er moeten er evenwel veel meer geweest zijn. Afgaande op de genummerde kaderlijntjes,

Afb. 6. A. I. Melling, *Gezicht op Arnhem. Opschrift: Vue d'Arnhem chef lieu de Dept. de l'Issel sup^r. comencé le 18 Janv. 1813. No. 19. Schets in potlood 247 x 589 mm. Rijksprentenkabinet, Amsterdam (foto Studio Popken).*

c.q. de catalogus van de Parijse Salon van 1814 zouden er bovendien nu nog onbekende gouaches moeten bestaan van de gezichten op de Vijverberg in Den Haag, de stad Arnhem, het paleis Het Loo en de Stad Groningen.

Bij publikatie van de reis zou Melling ongetwijfeld veel bijzonderheden omtrent leven en bedrijf in de door hem bezochte steden hebben vermeld. Vergelijkbare waarnemingen uit dagboeken en reisbeschrijvingen van tijdgenoten zullen dit gemis ten dele kunnen compenseren.

Tijdens het onderzoek bleek dat Jacques Perot, conservator van het Musée National du Chateau de Pau, al gedurende vele jaren documentatie over Melling en zijn familie bijeengebracht heeft. Het is de bedoeling van de auteur om samen met hem een uitgewerkte studie over deze belangrijke reizende kunstenaar te publiceren.

Pyrénées françaises

Nog eenmaal zou Melling een reis maken, tekenen en publiceren. Vanaf 1821 reisde hij gedurende enkele zomers in de Franse

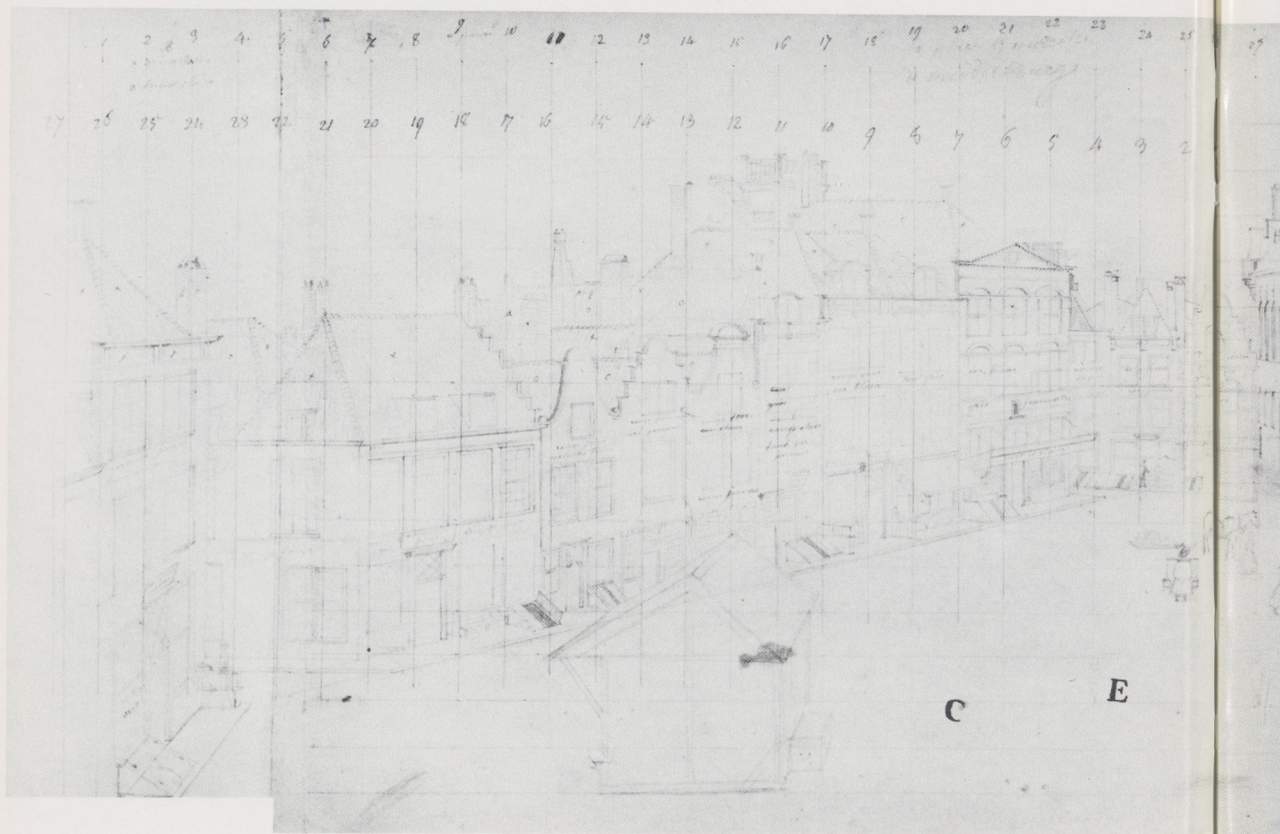
Pyreneeën en legde bijzonderheden vast in zijn schetsboeken⁸. Zijn *Voyage pittoresque dans les Pyrénées françaises* verscheen van 1826–1830⁹, weliswaar in minder groot formaat dan Constantinopel, maar het is toch nog altijd een fors boekwerk (43 × 55 cm). Het omvat 72 gravures met commentaar betreffende de schoonheid van steden en natuur, het karakter, de zeden en gewoontes van de inwoners, hun handel en hun nijverheid enz.

Op deze laatste reis had Melling andere moeilijkheden te overwinnen dan op de beide

voorgaande. In een dorp met smalle straten blijft zijn rijtuig vastzitten tussen twee huizen en een plattelandsburgemeester blijkt de aanbevelingsbrief, waar Melling mee reist, niet te kunnen lezen omdat die niet in drukletters gesteld is.

Met zijn oog voor bijzondere details blijkt Melling de eerste geweest te zijn die met de tekenstift en in zijn commentaar de aandacht vestigde op de schoonheid van het Cirque de Gavarnie¹⁰ (afb. 11), een natuurlijk gevormde coulisse-achtige bergwand van drie duidelijk onderscheiden etages, die tegenwoordig een

Afb. 7. A. I. Melling, *De Markt te Middelburg*.
 Opschrift: *la place et marché de Middelbourg. No. 6.*
 Schets in potlood, aan drie zijden aangezette stroken,
 347 × 742 mm (foto Studio Popken).

toeristische trekpleister is. Men zegt dat aan Melling de *entrée officielle des Pyrénées dans les albums de l'époque romantique* te danken is¹¹.

Tijdens een van de Pyreneeënreizen had Melling een ontmoeting met een amateur-geoloog. Het bleek een gepensioneerde Poolse generaal te zijn, die veertig jaar tevoren als jong officier aan het Poolse gezantschap in Constantinopel verbonden was geweest.

Ze trokken enkele dagen met elkaar op en haalden herinneringen op aan vroegere

uitstapjes in de omgeving van Constantinopel. De cirkel is als het ware weer gesloten.

Noten

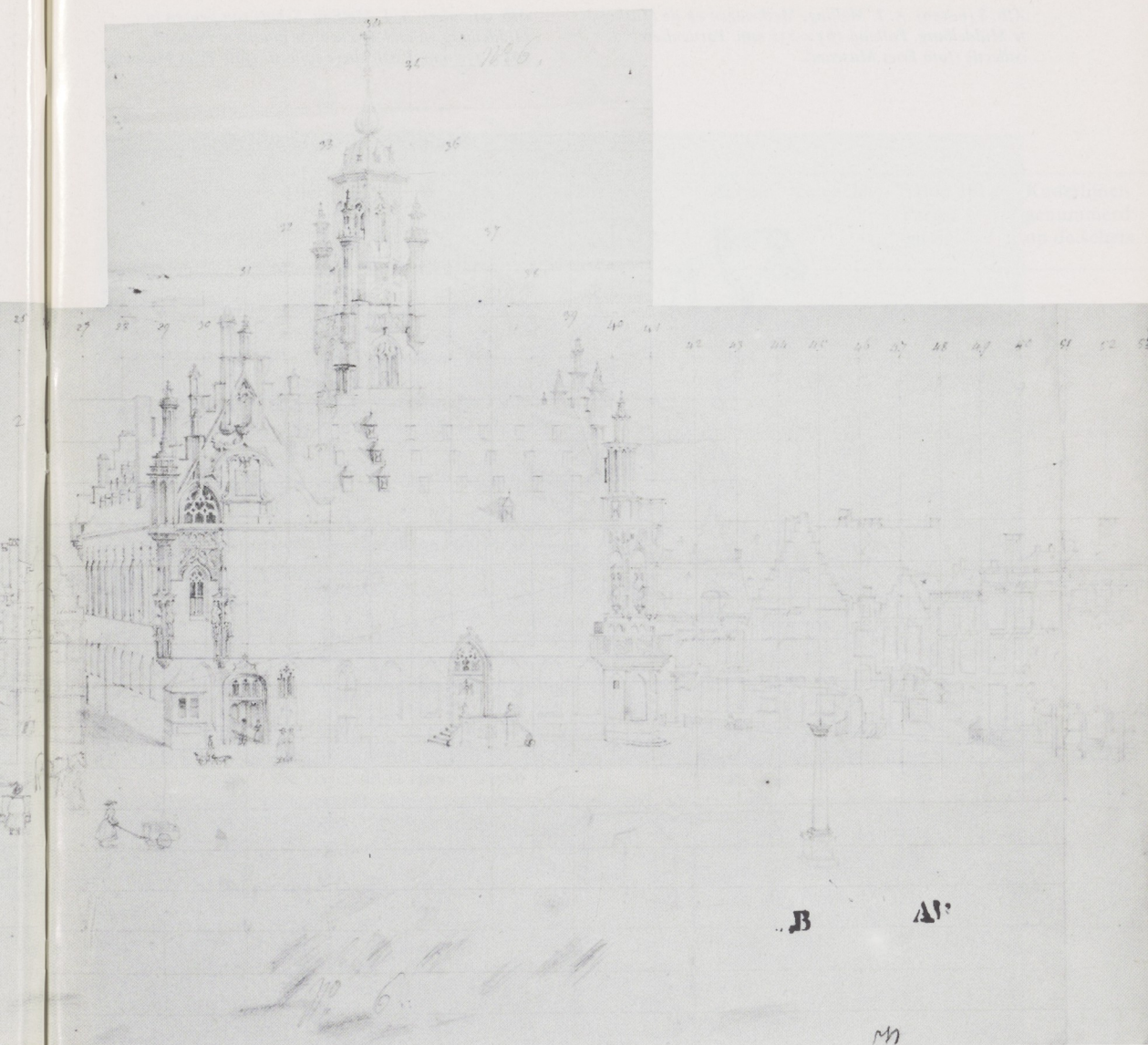
¹ G. K. Nagler, *Neus allgemeines Künstlerlexicon*, IX, München 1840, p. 86.

² Louis Kubler, *Le peintre Joseph Melling*, *Annuaire de la Société historique et littéraire de Colmar*, IV (1954), pp. 106–111.

³ A. D. Alderson, *The structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford 1956, p. 67–68.

⁴ Michael Levey, *The world of Ottoman Art*, London 1975, p. 112 e.v. en 129 e.v.

⁵ *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore d'après les dessins de M. Melling, architecte de l'empereur Sélim III, et dessinateur de la sultane Hadidgé sa sœur*, Paris 1819.

⁶ A. Boppe, *Les peintres du Bosphore*, Paris 1911, p. 199.

⁷ *Dessins originaux des XIX et XXe siècles*, catalogue périodique no. 81, Paul Prouté s.a., Paris, Automne 1983.

⁸ Drie schetsboeken met in totaal 87 tekeningen werden in 1983 in Parijs aangekocht door de Bibliothèque Municipale in Toulouse (Rés B XIX 467).

⁹ *Voyage pittoresque dans les Pyrénées françaises et dans les départements adjacents, ou collection de 72 gravures [...] d'après les dessins de M. Melling [...]*, Paris, 1826–1830.

¹⁰ Henri Ferrand, *Les Pyrénées de Perpignan à Biarritz*, Grenoble 1914, p. 105.

¹¹ Marguerite Gaston, *Images romantiques des Pyrénées, Les Pyrénées dans la peinture et dans l'estampe à l'époque romantique* [Lourdes] Les amis du Musée Pyrénéen, 1975, p. 78.

De auteur houdt zich aanbevolen voor suggesties in verband met het verdere onderzoek.

Afb. 8 (boven). A. I. Melling, Melkwagen op de Markt te Middelburg. Potlood 163 x 232 mm. Particuliere collectie (foto Fries Museum).

Afb. 9 (onder). A. I. Melling, Schets van figuren in Middelburg en andere Zeeuwse plaatsen. Potlood 163 x 231 mm. Particuliere collectie (foto Fries Museum).

Overzic

Nr. T

[1] c

[2] c

[3] c

4 l

5 F

c

6 l

7 v

n

[

8 F

9 F

v

F

10

11 v

12 l

[13] c

[14] c

15 v

16 v

17 l

c

17 v

18 l

19 v

s

20 v

c

c

21 l

F

22 v

c

23 v

/

Overzicht van de tekeningen

Nr.	Titel	Schets	Gouache	Salon 1814 Parijs, cat.nr.	Kaderlijnen genummerd op de schets
[1]	ontbreekt				
[2]	ontbreekt Paleis Laeken?				
[3]	ontbreekt				
4	le Basin restauré de flessingue	RPK			
5	Flessingue avec la rade et l'embouchure de l'Esau / verso 15	RPK			
6	la place et marché de middelbourg	RPK	Musée Marmot- tan inv.nr. 1211	692	x
7	vue generale de Middelbourg prise sur un moulin à vent près de Molenwater / verso [37]	RPK			
8	Rotterdam vue du coté oposé de la meuse	part. coll.			
9	Helwoetsluis, Heliwoetsluis, Helewoetsluis / verso een takel voor masten	RPK			
10	Brille, berceau de la republique de Hollande	part. coll.			
11	vue generale de la Haye / verso [38]	part. coll.			
12	le vivier de la Haye / verso 17	RPK		686	x
[13]	ontbreekt Ruïne van Brederode?				
[14]	ontbreekt Ruïne van Brederode?				
15	Vue generale d'Amsterdam / verso 5	RPK			
16	Village de Broek en Waterlande	part. coll.	Musée Marmot- tan inv.nr. 1210		x
17	les ruines d'Egmont aux pieds de Dunes a deux lieues de Alkmar / verso 21	part. coll.			
17	vue generale d'Utrecht / verso 12	RPK			
18	le vieux gragt [Utrecht]	part. coll.			
19	vue d'Arnhem chef lieu de Dept. de l'Issel sup. ^{r.} comencé le 18 Janv. 1813. / verso 20	RPK		687	x
20	vue de la Denommination de Departement de l'Issel sup. ^{r.} prise au chateau de Reeder- oord a deux Lieuses d'Arnhem. / verso 19	RPK			
21	le chateau de Loo ancien et moderne dans le Dpt - de IJssel sup. ^{re} / verso 17: Egmont	part. coll.		688	x
22	vue de Zwol chef lieu du Dept. des bouches de Yssel. / verso 23	part. coll.		689	x
23	vue de Kampen avec les bouches de l'Yssel. / verso 22.	part. coll.	Musée Valen- ciennes inv.nr. 46-2-237	690	x

Afb. 10 (linksboven). A. I. Melling. Schets van vrouwen in Hindeloper kostuum. Potlood 163 × 233 mm. Particuliere collectie (foto Fries Museum).

Afb. 11 (linksonder). F. Salathé naar A. I. Melling. Cirque de Gavarnie. Hautes Pyrénées. Gravure 248 × 364 mm. Uit: Voyage pittoresque dans les Pyrénées françaises (foto Teylers museum).

Nr.	Titel	Schets	Gouache	Salon 1814 Parijs, cat.nr.	Kaderlijnen genummerd op de schets
24	vue generale de Leeuwarden chef lieu du Dept. de la Frise / verso 25	Fries Museum	Fries Museum inv.nr 9162	691	x
25	vue de Hindelopen de l'arrondissement du même nome dans le Dept. des bouche de Yssel. / verso 24	Fries Museum			
26	vue générale de Groningue chef lieu du Dept. de l'Ems occidental / verso [27]	part. coll.			x
[27]	grande place de Groningue / verso 26	part. coll.			
[28]	hunebeden pres de Midlaren à 3 lieues de Groningue	part. coll.			
[29]	Delfzijl situé a l'embouchure de l'Ems vue de la Denomination du dept.	part. coll.			
[30]	vue d'Emden en arrivant de Delfzijl / verso [33]	part. coll.			
[31]	la ville d'Aurich en arrivant par le canal. / verso [39]	part. coll.			
[32]	vue de la ville de Jever / verso [33]	part. coll.			
[33]	vue de la ville de Stade pris sur le Hohenweidelberg. / verso [30, 32]	part. coll.			
[34]	la ville de Hambourg vue du pont de l'Alster. / verso [35]	Berlijn			
[35]	vue non situé avec de belles plantations d'arbres. / verso [34]	Berlijn			
[36]	vue sur l'Alster prise de l'Hôtel de l'Empereur Romain sur le Jungfernstich.	Berlijn			
[37]	Hamburg / verso 7	RPK	Musée Valenciennes inv.nr. 46-2-236		x
[38]	Lübeck / verso 11	part. coll.			
[39]	Travemünde / verso [31]	part. coll.			